

NARODNOOSLOBODILAČKA BORBA I SOCIJALISTIČKA
 REVOLUCIJA U HRVATSKOJ 1944. GODINE. SIMPOZIJ
 U POVODU 30. OBLJETNICE III ZASJEDANJA ZAVNOH-a,
 Zagreb 1976, str. 283.

Proslava 30. obljetnice Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a bila je Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti povod da u prosincu 1974. godine organizira simpozij. Simpozij, kako je u pozdravnoj riječi istakao predsjednik Akademije *Grga Novak*, nadilazi »samo prigodno, jubilarno značenje. On je ujedno i potvrda napora Jugoslavenske akademije da se organizirano proučava i najnovija prošlost naših naroda — oslobodilački rat i socijalistička revolucija« (7). U tom kontekstu i predmet rasprava na simpoziju bio je širi od tema koje su neposredno povezane uz Treće zasjedanje ZAVNOH-a, tj. narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija u Hrvatskoj 1944. godine uopće. Organizator je, dakle, imao namjeru, što je u uvodnom izlaganju rekao i akademik *Dušan Čalić*, da se na »simpoziju, vezano uz odluke III zasjedanja ZAVNOH-a, naučno obrade dotadašnji razvoj narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u Hrvatskoj i perspektive daljeg razvoja koje je pružalo III zasjedanje ZAVNOH-a« (9).

Zbornik *Narodnooslobodilačke borbe i socijalistička revolucija u Hrvatskoj 1944. godine*, kojeg su urednici *Dušan Čalić* i *Ljubo Boban*, sadrži priloge sa simpozija i nadovezuje se na već prije objavljene publikacije JAZU: *Spomenicu u čast dvadeset i pete godišnjice ZAVNOH-a, Zagreb 1969.* i *Simpozij o Petrovoj gori u povodu 25-godišnjice III zasjedanja ZAVNOH-a (Topusko, 10—13. studenog 1969), Zagreb 1972.*

U zborniku, osim pozdravne riječi *G. Novaka* i uvodnog izlaganja *D. Čalića*, objavljen je dvadeset i jedan prilog: *L. Geršković*, Ustavno-pravni aspekti odluka III zasjedanja ZAVNOH-a; *H. Širotković*, Treće zasjedanje ZAVNOH-a i njegovo značenje u procesu konstituiranja federalne Hrvatske; *V. Kljaković*, Mjesto ZAVNOH-a u jugoslavenskoj politici saveznika; *N. Rapajić*, Privredni resori ZAVNOH-a 1944. s naročitim obzirom na njihovo djelovanje u oblasti poljoprivrede; *M. Ogrizović*, Djelovanje ZAVNOH-a na prosvjetnom polju u godini 1944; *H. Tartalja*, Zdravstvene upute ZAVNOH-a; *M. Mikolić*, ZAVNOH i Istra 1944; *F. Trgo*, Osnovne karakteristike razvoja narodnooslobodilačkog rata u Hrvatskoj u 1944. godini; *I. Jelić*, O nekim političkim značajkama narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj 1944. godine; *B. Krizman*, O nekim pitanjima odnosa NDH i Njemačke u vrijeme Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a; *B. Petranović*, Jedinствeni narodnooslobodilački front (JNOF) — poreklo i karakter; *S. Žarić*, Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1944. godine; *D. Živković*, Konstituisanje Glavnog odbora JNOF-a Hrvatske; *Lj. Boban*, Položaj i držanje građanskih stranaka u Hrvatskoj 1944; *M. Konjević*, Odnos pristaša Hrvatske seljačke stranke u narodnooslobodilačkom pokretu prema nekim pitanjima izgradnje narodne vlasti u Hrvatskoj 1944. godine;

J. Hrženjak, Političko značenje III zasjedanja ZAVNOH-a za razvoj NOO-a i suvremeni politički sistem u SR Hrvatskoj; *N. Kisić-Kolanović*, Narodnooslobodilački odbori u Hrvatskoj u vrijeme Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a; *M. Sentić-Žaknić*, Prilog proučavanju Antifašističke fronte žena u Hrvatskoj 1944—1945; *D. Korač*, Djelovanje centralnih organa vlasti na području Korduna (CK KPH, GŠ NOV-a i POH-a i ZAVNOH-a); *P. Strčić*, ZAVNOH i Hrvatsko primorje u prvoj polovici 1944. godine i *F. Frol*, Napredne snage HSS u NOP-u.

Objelodanjeni radovi, kako se može zaključiti već iz samih naslova, obuhvaćaju široku lepezu pitanja i problema iz razdoblja kada narodnooslobodilačka borba i oružana socijalistička revolucija ulaze u završnu etapu. Dakako, ovom prilikom nije moguće, a nije ni cilj ove informacije, sagledati doprinos svakoga pojedinog priloga znanstvenoj spoznaji pojedine problematike odnosno cjeline osnovne teme, tj. narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u Hrvatskoj 1944. godine ili, štoviše, sveukupnoj historiografskoj interpretaciji narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Iz raznovrsne problematike u objelodanjenim radovima naznačit ću samo nekoliko elemenata koji ocrtavaju globalni položaj Hrvatske u to vrijeme.

Možda, ponajprije, valja upozoriti na osnovne karakteristike razvoja narodnooslobodilačkog rata u Hrvatskoj 1944. godine. Te karakteristike uopće, pa i u 1944. godini, kako piše u svom prilogu *Fabijan Trgo*, rezultiraju iz suprotstavljanja jedinstvenih stratejskih koncepcija vodstva ratujućih strana u Jugoslaviji, a to znači vrhovnog rukovodstva NOP-a naših naroda i njemačke vrhovne komande. Osobitosti koje su se pokazale za vrijeme rata u pojedinim zemljama i područjima Jugoslavije bile su uvjetovane posebnosću prilika i objektivnim okolnostima, a ne različitim subjektivnim koncepcijama u vođenju oružane borbe. Hrvatska je u to vrijeme, s obzirom na geografski položaj i komunikacije, bila jedna od ključnih oblasti u Jugoslaviji. Nijemci su, naime, poslije kapitulacije Italije nastojali ponovo osvojiti izgubljene pozicije i u okviru tih nastojanja značajno je za narodnooslobodilački rat napose razdoblje od proljeća 1944. godine. Tada, jer su i u toku njemačkih ofenzivnih akcija jedinice NOV, ovisno o mogućnostima i situacijama, intenzivno djelovale, one ponovo nadziru veći dio privremeno izgubljenog teritorija i preuzimaju inicijativu gotovo na svim sektorima borbenog djelovanja. U to vrijeme jedinice NOV i POH bile su u izrazitom porastu pa je na kraju 1944. i u početku 1945. godine broj boraca u Hrvatskoj premašio 150.000, a operativne jedinice (brigade, divizije i korpusi) imale su više od 100.000 boraca. Narodnooslobodilački rat u Hrvatskoj 1944. godine imao je tako, zaključuje Trgo, dvije etape. U prvoj se etapi vode borbe za očuvanje rezultata postignutih u jesen 1943. godine. U drugoj etapi, u drugoj polovici 1944. godine, »jedinice NOV i PO Hrvatske ispunjavaju svoj dio stratejskog plana Vrhovnog štaba za oslobodjenje zemlje. One oslobađaju Dalmaciju, otvaraju mogućnost uspješnog vođenja operacija prema zapadnim granicama, zatim svojim djelovanjem u dubokoj pozadini neprijatelja olakšavaju frontalno nastupanje Jugoslavenske armije prema središnjem i zapadnom dijelu zemlje« (138).

Razmatrajući političke značajke narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj 1944. godine *Ivan Jelić* ukazao je na složene i dinamične procese kojima su one obilježene. Težište je pri tome stavio na »proces daljeg širenja i jačanja političke osnovice NOB-a u Hrvatskoj«, što je, dakako, istodobno ukazivalo i na »proces

ubranog sužavanja prostora i mogućnosti djelovanja snaga kontrarevolucije«. Proces pristupanja hrvatskog stanovništva NOP-u dobio je, kaže Jelić, kvalitetno novu komponentu odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a. »Jasne i precizne formulacije odluka u Jajcu o budućnosti Hrvatske kao samostalne federalne jedinice u sklopu demokratske federativne Jugoslavije, bile su u stvari službena potvrda tog procesa, koji se u Hrvatskoj rasplamsavao upravo na širenju i jačanju takve spoznaje« (139). No, to je, u osnovi, značilo i još žešću političku bitku sa snagama kontrarevolucije. Dakako, prilike u Hrvatskoj ne mogu se ni na ovom planu promatrati izvan tendencija na čitavom jugoslavenskom prostoru i međunarodnih prilika. Trebalo je, prije svega, smatra Jelić, onemogućiti one snage u Hrvatskoj koje bi se mogle ispriječiti NOP-u u borbi za međunarodno priznanje nove Jugoslavije na načelima koja su dana na Drugom zasjedanju AVNOJ-a. Radi toga valjalo je osigurati dalje širenje političke osnovice i stvaranje što većeg jedinstva snaga NOP-a, odnosno rukovodstvo NOP-a u Hrvatskoj trebalo je razviti takvu političku taktiku koja će još više omogućiti ubrzani proces privlačenja na stranu oslobodilačke borbe onih snaga na koje su računali i kontrarevolucionarni faktori. U tom kontekstu Jelić razmatra populariziranje odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a, zatim značenje Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a i njegovih odluka, stvaranje Narodno-oslobodilačke fronte Hrvatske. Napose razmatra problem odnosa sa HSS. »Radi se zapravo o tome da se proces pristupanja hrvatskog pučanstva u redove NOVJ — pri čemu se poglavito misli na seljačke mase — označavao ujedno i kao proces oslobađanja od uticaja vodstva HSS-a, tj. one tzv. 'političke čekanja', koju je putem određene političke propagande inicirala grupa vodećih ljudi HSS-a u Zagrebu. Na taj način je širenje političke osnovice NOP-a u Hrvatskoj značilo ujedno i sužavanje prostora i mogućnosti djelovanja te grupe koja se predstavljala kao tumač politike HSS-a u zemlji« (146—147). U okviru tog procesa širenja i jačanja političke osnovice NOP-a u Hrvatskoj, što je bila konstanta u politici KP Hrvatske, određeno mjesto imalo je i konstituiranje Izvršnog odbora HSS-a i definiranje njegovih političkih gledišta.

Analizirajući ustavnopravne aspekte odluka Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a *Leon Geršković* postavio je tezu da, osim Odluke o odobrenju rada predstavnika Hrvatske na Drugom zasjedanju AVNOJ-a koja ima karakter nadustavne revolucionarne deklaracije, odluke Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a (Odluka o ZAVNOH-u kao vrhovnom zakonodavnom i izvršnom narodnom predstavničkom tijelu i najvišem organu državne vlasti demokratske Hrvatske, Deklaracija o osnovnim pravima naroda i građana demokratske Hrvatske, Odluka o ustrojstvu i poslovanju NOO-a i narodnooslobodilačkih skupština federalne države Hrvatske) čine ustav Hrvatske. Geršković smatra da su »ove odluke rješavale bitna ustavna pitanja suvremene demokratske države: uspostavile su najviše organe državne vlasti; organizirale, odnosno potvrdile cjelokupan sistem državne vlasti i uspostavile odnose među njima; utvrdile osnovna prava naroda i građana u novoj državi; utvrdile zakonodavnu vlast i pravni sistem nove države, potvrđujući da su dotada donesene odluke ZAVNOH-a i NOO-a dio novoga državnog uređenja; uspostavile su i novi državnopravni sistem Federalne Države Hrvatske kao dio državnopravnog sistema Demokratske Federativne Jugoslavije« (16). Ustavnopravno značenje odluka Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a izraženo je i time, smatra Geršković, što daljnji ustavnopravni razvitak Hrvatske čini kontinuitet s odlukama ZAVNOH-a. Prema tome, zaključuje Geršković, »Ustav iz 1946. god. predstavlja u suštini drugi ustav

nove socijalističke Hrvatske» (17). (Geršković vjerojatno misli na Ustav NR Hrvatske donesen 18. siječnja 1947. godine.)

Na kraju, očito je da se zbornik *Narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija u Hrvatskoj 1944. godine*, kao panorama raznovrsnih pitanja i problema iz naše novije prošlosti, uklapa u historiografske napore za cjelovito sagledavanje i razumijevanje toga razdoblja naše povijesti.

Marijan Maticka

JUGOSLAWIEN (Südosteuropa-Handbuch, Band 1; Herausgegeben von Klaus-Detlev Grothusen), Izd. Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen 1975, str. 566

Priručnik o Jugoistočnoj Evropi rezultat je rada Komiteta za Jugoistočnu Evropu pri Njemačkom znanstvenoistraživačkom društvu, a osnovan je 1963. godine na inicijativu Internacionalnog udruženja za proučavanje Jugoistočne Evrope (Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Européen — dalje u tekstu AIESEE), na poticaj Rumunjske. Prema riječima urednika ovog sveska, AIESEE je, kao regionalna komisija UNESCO-a za Jugoistočnu Evropu, u toku postojanja potpuno ostvario svoj cilj, a to je »da dađe novi i jaki impuls internacionalnoj i interdisciplinarnoj kooperaciji u onom dijelu Evrope koji je predugo bio opterećen i unutrašnjim i vanjskim napetostima«.¹

Jasno istaknuti cilj ovog priručnika jest »da stvori pouzdani, iz nepristrane objektivnosti proizašli instrument informacije o razvoju Jugoistočne Evrope od 1945. godine do danas, za sve one krugove koji su zainteresirani za ovo važno područje Evrope«.²

Prvi svezak te edicije obrađuje Jugoslaviju, a planirane će monografije o Rumunjskoj, Mađarskoj, Bugarskoj, Grčkoj, Albaniji i Turskoj izlaziti u razmacima od po dvije godine.

Već na prvi pogled uočavamo da ovako koncipiranom pothvatu nedostaje konzistentnost i zaokruženost: zemlje koje obuhvaća ne pripadaju sve Jugoistočnoj Evropi, države se razlikuju prema društveno-političkom uređenju, a pripadaju i oprečnim vojnim i ekonomskim savezima (NATO-EEZ, Varšavski pakt-SEV, orijentacija Albanije prema Kini, nesvrstanost Jugoslavije i njena orijentacija prema zemljama u razvoju).

Nameće se pitanje što sjedinjava i nadilazi te različitosti i opravdava takvu istraživačkopublicističku koncepciju. Jedinstvo koje se razumijeva pod pojmom Jugoistočne Evrope moguće je zamisliti u smislu geografskog određenja, geopolitičkog značaja ili čak neke sličnosti historijske sudbine tih zemalja (kolonijalna ili polukolonijalna potlačenost, odnosno strana dominacija). No, ono što je implicitno, ali i najočitiije, jest da je riječ o zemljama koje se, u razmjerima

¹ Vidi: Predgovor, K.-D. Grothusen, 5.

² Isto.